

AUTIZMLI BOLALARNING MAXSUS TA'LIM EHTIYOJLARI

Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon o'g'li

Qo'qon DPI Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Akbarova Muxsiyna Nodirbek qizi

Qo'qon DPI Oligofrenopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada autizmlı bolalarning maxsus ta'lim ehtiyojlari va ularni aniqlash, olimlar tomonidan o'rganilishi, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash va ularda uchraydigan muloqot xususiyatlari ilmiy va nazariy jihatdan atroflicha keltirib o'tilgan. Ularda uchraydigan muloqotning turli xususiyatlari haqida maktabga tayyorlash ishlari xususida so'z yuritilgan. Autizm sindromli bolalarni maktabga tayyorlashda turli usul va vositalar foydalanilgan.

Kalit so'zlar. Autizm, ta'lim ehtiyojlari, ruhiy rivojlanishi sustlashgan, muloqot, nutq faoliyati, bilish jarayonlari, spektr, maktab ta'limi, xulq-atvor, diqqat, xotira, tafakkur.

Autizmlı bolalarning maxsus ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini aniqlash bizning tadqiqotimiz uchun samarali bo'ladi, chunki bu nafaqat affektiv va kognitiv sohalarning aniqlangan buzilishlariga, balki yaxlit tushunchaga e'tibor qaratgan holda korreksion ta'lim yo'nalishini aniqlashga imkon beradi. Ushbu buzilishlarning sabablari, rivojlanish shakllari va ularni bartaraf etish bo'yicha korreksion ishlarni amalga oshirish zarur.

Mahalliy maxsus pedagogika yo'nalishida "alohida ta'limga muhtoj bola" tushunchasi nisbatan yaqinda paydo bo'ldi. Uning mualliflari E.L.Goncharova va O.I.Kukushkina ta'kidlashicha, biz "alohida ehtiyojli bolalar" atamasini to'g'ridan-to'g'ri o'zlashtirish haqida gapirmayapmiz, bu esa aks ettirish zarurati bilan bog'liq. Til, rivojlanish nuqsonlari bo'lgan bolalarga nisbatan munosabatni o'zgartirish, ularning huquqlarini tushunish zarur. Mualliflarning fikriga ko'ra, "alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar" atamasining mazmuni an'anaviy rus defektologiyasining rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolaning normal sharoitlarda erishiladigan madaniy rivojlanish vazifalariga erishish uchun "muvaffaqiyatli echimlar" kerakligi haqidagi tushunchasini organik ravishda aks ettiradi. Madaniyatga singib ketgan va ommaviy tarbiya usullari orqali jamiyatda qabul qilingan E.L.Goncharova, O.I.Kukushkina.

Mualliflar psixo-jismoniy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan turli toifadagi bolalarning maxsus ta'lim ehtiyojlarining umumiy jihatlarini ta'kidlaydilar. Ushbu umumiy jihatlar ta'limning boshlanish vaqti va uning mazmuni, o'qitishning maxsus usul va vositalarini yaratish va uni maxsus tashkil etish, ta'lim makonining chegaralarini va ta'lim muddatini belgilash, shuningdek ta'limda ishtirok etuvchi

odamlar doirasini va ularning o'zaro ta'sir qilish usullarini aniqlash. Shu bilan birga, psixofizik rivojlanishida buzilishlari bo'lgan turli toifadagi bolalarning alohida ta'lim ehtiyojlarini tabaqalashtirilgan tavsiflash, aniqlash va tushunish zarurati - E.L.Goncharova va O.I. Kukushkin. O'ylaymizki, autizmli bolalarga nisbatan ushbu muammoni hal qilish ushbu tadqiqotning maqsadi bo'lgan ularni maktabga tayyorlash bo'yicha pedagogik ishning maxsus mantiqiyligini asoslash imkonini beradi.

Autizmli bolalarning maxsus ta'lim ehtiyojlarini aniqlashda biz, birinchi navbatda, autizmda affektiv sohaning rivojlanishining buzilishi, asosiy buzilish nazariyasiga asoslangan sindromni tuzatishga maishiy yondashuvga tayanamiz. Ushbu g'oyalar doirasida bolalik autizmining psixologik tuzilishi insonning tashqi dunyo bilan munosabatini va asosiy fikrlash jarayonlarini belgilaydigan tajriba va ma'nolarning yetuk emasligi bilan belgilanadi (O.S. Nikolskaya, 1990).

Pedagogik darslarda autistik bolalarning affektiv buzilishlari va kognitiv xususiyatlarining namoyon bo'lishi haqida biz tasvirlab bergan fenomenologiya bunday bolani o'qitishga urinishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar haqida fikr beradi. Bunday bolalarning xulq-atvor muammolari, intellektual faoliyatining "kuchli" va "zaif tomonlari" haqidagi ma'lumotlar ularning maxsus ta'lim ehtiyojlarini aniqroq aniqlashga yordam beradi.

1. Autizmli bolaga ta'lim beradigan o'qituvchi duch keladigan birinchi va aniq muammolar majmuasi uning ixtiyoriy e'tibori va xatti-harakatining etukligi bilan belgilanadi. Ko'p affektiv qiyinchiliklar - sezuvchanlikning kuchayishi, tashvish, qo'rquv - o'z-o'zidan bolaning e'tiborini, ayniqsa yangi, notanish muhitda tashkil etishga xalaqit beradi. Ammo bolaning sinfda ixtiyoriy konsentratsiyasi va e'tiborini tashkil etishdagi yanada katta qiyinchiliklar autizmga xos bo'lgan xatti-harakatlarning maxsus himoya shakllari: stereotiplar, tanlangan imtiyozlar, aloqa qilishdan qochish bilan bog'liq. Autistik bolaning kognitiv faoliyatining kuchli va zaif tomonlarini taqqoslash aniq naqshni aniqlaydi, ya'ni bolaning qobiliyatlari beixtiyor e'tibor, idrok etish, yodlash va ma'lumotni og'zaki takrorlashda ancha yuqori va urinishda juda past bo'ladi. Ixtiyoriy faoliyatni tashkil etish. Ixtiyoriy ravishda idrok etilgan va o'zlashtirilgan ma'lumotlar har doim autistik bolaning maxsus afzalliklari bilan bog'liq bo'lib, stereotipik tarzda ma'lum his-tuyg'ularni izlash va takrorlash tendentsiyasi bilan bog'liq. Shunday qilib, autizmda kognitiv soha asosan himoya xulq-atvoriga mos ravishda rivojlanadi va bolaning atrofdagi dunyoga haqiqiy moslashishi, muloqotning rivojlanishi ustida deyarli ishlamaydi.

Shu sababli, autizmli bolaning ixtiyoriy e'tiborini va xulq-atvorini shakllantirmasdan, ixtiyoriy diqqatni jamlash va o'z-o'zini tashkil qilish ko'nikmalarini rivojlantirmasdan turib, tuzatish ta'limi mumkin emasligi aniq. Bolalik autizmi holatida ushbu muammoni hal qilish mustaqil ahamiyatga ega bo'lib, maxsus texnika va ish mantig'ini talab qiladi.

Shunday qilib, autizimli bolalarning maxsus ta'lim ehtiyojlaridan birinchisi, ularning ixtiyoriy e'tiborini va xatti-harakatlarini tashkil etishdir. Ixtiyoriylikning rivojlanmaganligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan muammolarning ikkinchi qatorini odatda ma'no shakllanishining buzilishi sifatida aniqlash mumkin. Otistik bolani ixtiyoriy ta'lim faoliyati doirasida tashkil etishga urinishda ob'ektlarning funktsional ma'nolari, sabab-oqibat va vaqtinchalik munosabatlar, individual hodisalar va ularning ketma-ketligi, insoniy his-tuyg'ular va munosabatlarning noto'g'ri tushunilishi aniqlanadi.

2. Autizmda aloqaning buzilishi va affektiv qiyinchiliklar bolaning atrofidagi dunyoga qiziqish ko'rsatishiga va hayotiy voqealarni hissiy jihatdan tushunishga to'sqinlik qilishi aniq. Buning o'rniga, haddan tashqari stereotiplash va avtostimulyatsiyaga e'tibor berish (ma'lum his-tuyg'ular va taassurotlarni qidirish) bilan ajralib turadigan xulq-atvorning himoya shakllari yaratiladi. Natijada, ma'no yaratish funktsiyasi faqat bolaning maxsus manfaatlariga mos ravishda etarli darajada rivojlanadi. Bu, ayniqsa, pedagogik darslar doirasida autistik bolalarning intellektual xususiyatlarini tahlil qilishda aniqlangan naqsh bilan aniq tasdiqlanadi. Yuqorida biz yozganimizdek, autizimli bolalarning kognitiv qobiliyatlari rasmiy mezonlar (shakli, rangi, o'lchami, ma'lum bir turdagi yoki ob'ektlar sinfiga tegishli) bo'yicha tizimlashtirilgan har qanday ma'lumotni o'zlashtirganda eng yuqori va juda kichik bo'lsa, ma'lumotlar semantik xususiyatga (sabab- oqibat munosabatlari, voqealarning syujet rivojlanishi va boshqalar) ko'ra tartibga solinadi .

Shuning uchun biz ma'noni shakllantirishni rivojlantirishni autizimli bolalarning ikkinchi muhim ta'lim ehtiyojlari deb hisoblaymiz. Bu deganda biz bolaning o'quv jarayonining o'ziga, u o'zlashtirgan har qanday ma'lumotga mazmunli munosabatiga erishish, bola kelajakda ham maktabda, ham umuman olganda foydalanishi mumkin bo'lgan mazmunli ko'nikmalarni shakllantirishni nazarda tutamiz. uning atrofidagi dunyoni tushunish.

2. Ko'p jihatdan ixtiyoriylik va ma'no shakllanishining buzilishi bilan belgilanadigan autizmga xos bo'lgan muammolarning uchinchi diapazoni autizimli bolaning mustaqil ravishda rejalashtirish qobiliyatining rivojlanmaganligi va shunga mos ravishda ixtiyoriy faoliyat va nutqning har qanday turini izchil rivojlantirishdan iborat.

Bunday muammolar va autizmdagi affektiv sohaning etukligi va iroda o'rtasidagi bog'liqlik ko'pincha aniq emas. Autistik bola harakatlar ketma-ketligini talab qiladigan eng oddiy ko'rsatmani "tushunmasa" (kamida ikkita ketma-ket), o'qituvchi buni aqliy zaiflikning namoyon bo'lishi sifatida qabul qilishi mumkin. Biroq, xuddi shu bola vazifani muvaffaqiyatli bajarishi mumkin, agar u zudlik bilan harakat qilishni talab qilsa va vazifani tushunish va uni bajarish uchun zarur bo'lgan hamma narsa bolaning ko'rish sohasidadir. Masalan, autizimli bolalar deyarli har doim "to'rtinchi yopishqoq"

vazifani og'zaki bo'lmagan darajada to'g'ri bajaradilar, ya'ni ular "qo'shimcha" rasmni olib tashlaydilar. Ular o'z harakatlariga batafsil tushuntirish bera olmaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: “Ўзбекистон”, 1992 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни. Т.: "2020 й. [хттпс://www.lex.uz/ac/16188](https://www.lex.uz/ac/16188)
3. Ўзбекистон Республикасининг « Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни. Т.: 2008 йил.
4. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjan. "METHODS OF STUDYING THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF MENTALLY WEAK STUDENTS OF Q HOME CLASS ON THE BASE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES."
5. O'gli, Nabiye Ravshanjan Shavkatjon. "Methods of studying the educational activity of mentally weak students of Q home class on the base of innovative technologies." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 21-25.
6. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "INTELEKTIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARNING XULQ-ATVORINING O'ZIGA XOSLIGI." (2023): 140-145.
7. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "TA'LIM JARAYONIDA AUTIZMLI FARZAND TARBIYALAYOTGAN OTA-ONALAR BILAN ISHLASH USULLARI." (2023): 128-132.
8. Shavkatjon o'g'li, Nabiye Ravshanjon. "CONDUCT A CULTURE OF STUDENTS WHO ARE DEFICIENT IN INTELLIGENCE THE WAY OF THE FORMATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 551-557.
9. Nabiye, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.
10. Nabiye, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.
11. Shavkatjon o'g'li, Nabiye Ravshanjon. "Boshlang'ich Sinf Aqli Zaif O'quvchilar Nutqini O'zlashtirish." *Research And Education* 1.1 (2022): 263-267.
12. O'gli, Nabiye Ravshanjon Shavkatjon, and Quchqorova Farida Erkin Qizi. "Features of the Higher Nervous Activity and Psychic Processes of Students with

Intellectual Deficiencies." *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching* 19 (2023): 146-151.

13. Nabiyev, R. Sh. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATI XUSUSIYATLARINI O'RGANISH METODLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 129-134.

14. Ogli, Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon, and Ortiqboyeva Parizoda Ismoiljon Qizi. "Families of Children with Defects in the Development of Pedagogical-Psychological Work." *Journal of Pedagogical Inventions and Practices* 19 (2023): 143-146.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида"ги 4947-сон Фармони.

16. Сборник материалов ИИ научно-практической конференции с международным участием «Семья особого ребенка» (19 ноября 2020 г., г. Москва)

17. Ауталипова У.И. Психолого-педагогические проблемы в воспитании детей дошкольного возраста в условиях семьи. В сб. мат-лов межд.конф. «Новые подходы и пути обучения, воспитания, коррекции и интеграции детей с проблемами в развитии». Бишкек, 1998.

18. Васильева, А.К. Структура семьи. // А.К. Васильева М.: Педагогика, 1988.– 164с.

19. Венгер, Л.А., Домашняя школа. // Л.А. Венгер М.: Просвещение, 1994. – 352с.

20. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе./Под ред. В.В. Воронковой. М.: Школа – Пресс, 1994. – 190 с.